

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF ENTERPRISES' ECONOMIC SECURITY ASSESSMENT

УДК 338.3

Гринько Т.В.

д.е.н., професор, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Коновалова А.С.

студентка Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Grynko Tatiana

Oles Honchar Dnipro National University

Konvalova Anastasiia

Oles Honchar Dnipro National University

У статті розглянуто теоретико-методичні підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства», обґрунтовано її систематизацію. На основі проведеного дослідження запропоновано комплексну модель, що може бути застосована підприємствами для оцінювання рівня їх економічної безпеки. Модель включає шість критеріїв оцінювання, такі як стабільність розвитку, здатність до адаптації, здатність реалізувати власні інтереси на ринку, наявність конкурентних переваг, рівень ефективності використання ресурсів та незалежність. Визначено етапи управління економічною безпекою підприємства, що дає змогу підприємству розробити низку заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства залежно від пріоритетних чинників успіху розвитку. Так, виділено сім етапів забезпечення економічної безпеки підприємства, такі як цілепокладання, діагностика змін зовнішнього середовища, оцінювання ресурсного потенціалу, забезпечення страхових резервів, підтримання оптимального співвідношення власних та залозичених коштів, безперервне планування та контроль за виконанням плану.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, оцінювання економічної безпеки підприємства, систематизація наукових підходів, модель оцінювання економічної безпеки, управління економічною безпекою.

In this article, theoretical and methodological approaches to the definition of the concept of economic security of an enterprise are considered.

«экономическая безопасность предприятия», обоснована их систематизация. На основе проведенного исследования предложена комплексная модель, которая может быть использована предприятиями для оценивания уровня их экономической безопасности. Модель включает шесть критериев оценивания, такие как стабильность развития, способность к адаптации, способность реализовывать собственные интересы на рынке, наличие конкурентных преимуществ, уровень эффективности использования ресурсов и независимость. Определены этапы управления экономической безопасностью предприятия, что позволяет разработать ряд мер касательно обеспечения экономической безопасности в зависимости от приоритетных факторов успеха развития. Так, выделены семь этапов обеспечения экономической безопасности предприятия, такие как постановка целей, диагностика изменений внешней среды, оценивание ресурсного потенциала, обеспечение страховых резервов, поддержание оптимального соотношения собственных и заемных средств, непрерывное планирование и контроль за выполнением плана.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, оценивание экономической безопасности предприятия, систематизация научных подходов, модель оценивания экономической безопасности, управление экономической безопасностью.

The aims of the article are the systematization of scientific approaches to the definition of the concept of economic security and the developing of the recommendations on the economic security assessment process. The approaches were classified by the nature of destabilizing. In particular, by the nature of destabilizing factors the approaches can be grouped into three groups: those that refer to external risks as the main destabilizing factor, those that refer to internal risks as the main destabilizing factor and mixed approaches that refer to both external and internal risks. In-depth analysis of the scientific approaches also allowed to identify similarities and differences in the key success factors they refer to. The list of key success factors includes a stable development, an ability to adapt, an ability to fulfill an enterprise's interests, competitive advantages, effectiveness of resource management and independence. Furthermore, the analysis of the managerial functions that are emphasized in different scientific approaches was provided, such as: target-setting, diagnostics of changes in the environment, assessment of resource potential, insurance reserves obtaining, maintaining the optimal ratio of own and borrowed funds, continuous planning, control of the plan implementation. The managerial functions were also connected with the key success factors, highlighted during the analysis of scientific approaches. On the basis of the research, the model for the assessment of an enterprise's economic security level was developed. The distinguished key success factors are used in the model as criteria for economic security evaluation. Besides, the recommendations on the indicators for assessment of every criterion are given. The practical value of the article consists in the developed model that can be applied to economic security assessment on enterprises. Hence, the article contributes to the maintaining economic security and increasing of its level. The brevity of the model and given recommendations makes the process of the model application easy. Moreover, the presented model can be adjusted to certain features of entrepreneurial environment, in which the given enterprise operates, as well as to the different kinds of business activity. The designed systematization and classification of the scientific approaches can be used in the further scientific studies.

Key words: economic security of an enterprise, economic security assessment, scientific approaches systematization, economic security assessment model, economic security management.

Постановка проблеми. В сучасних умовах нестабільного стану економіки як на національному, так і на міжнародному рівнях пріоритетним для підприємців є питання забезпечення стабільного та довгострокового функціонування їх підприємств. Так, особливого значення набуває впровадження на підприємстві комплексної системи економічної безпеки, що дає змогу забезпечувати ефективну та своєчасну проти-

дію ризикам, що виникають у зовнішньому та внутрішньому середовищах. Однак за сучасних умов не існує єдиного підходу до сутності та оцінювання економічної безпеки підприємства. Це зумовлює необхідність подальшого вивчення цього напряму, зокрема систематизацію наукових здобутків та їх категоризацію задля прикладного використання в процесі діяльності сучасного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми визначення сутності та оцінювання економічної безпеки досліджували багато вітчизняних науковців, таких як Д. Ковальов, Т. Сухокурова, В. Белокуров, О. Гаврилова, Є. Раздина, Є. Олейнікова, А. Кірієнко, Т. Кузенко, О. Ілляшенко, Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко, С. Ніколаюк, Д. Никифорчук, М. Камлик, С. Мочерний, О. Грунін, В. Ортинський, Н. Капустін, В. Шликов. Серед зарубіжних науковців питання вивчали Н. Ласан, К. Рачковські, С. Шнайдер.

Постановка завдання. Функціонування підприємств в умовах ризику й швидкої зміни зовнішніх та внутрішніх умов зумовлює необхідність забезпечення на підприємствах системи економічної безпеки, яка би протидіяла загрозам. Водночас нині не існує єдиного підходу до визначення та оцінювання економічної безпеки, що зумовлює необхідність її подальшого вивчення.

Метою статті є систематизація підходів до визначення сутності економічної безпеки та розроблення рекомендацій щодо її оцінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сутність поняття «економічна безпека» змінювалась разом з розвитком суспільства. Вперше термін «економічна безпека» був використаний Ф. Рузвельтом у 1934 році під час упровадження «нового курсу» Сполучених Штатів Америки [11]. Після Великої депресії у 30-х роках ХХ сторіччя економічна безпека стала предметом дослідження багатьох вчених. У 1960-х роках відбулося формування концепції економічної безпеки, згодом набуваючи все більшої значимості. У 1970-х роках економічна безпека починає розглядатись як невід'ємна складова національної безпеки країни. Вже у 1985 році на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН була ухвалена резолюція про міжнародну економічну безпеку [12], на 42-й сесії у 1987 році було прийнято Концепцію міжнародної економічної безпеки [13]. З розвитком інформаційних технологій у 1990-х роках економічна безпека починає розглядатись також як критерій захищеності інформаційних ресурсів підприємства. В сучасному науковому світі економічна безпека все частіше розглядається через призму антикризового управління підприємством.

Поняття економічної безпеки сьогодні невідривно пов'язане з підвищенням ефективності господарської діяльності, досягненням поставлених стратегічних цілей підприємства та забезпеченням захищеності підприємства від загроз, які можуть виникати як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищах підприємства. Відповідно до цього діяльність керівництва суб'єкта підприємництва, спрямована на забезпечення економічної безпеки, включає такі функції:

- планування господарської діяльності;
- контроль вжиття запланованих заходів;

– управління ризиками.

Отже, систематизуємо наявні дослідження щодо сутності поняття «економічна безпека підприємства» (табл. 1). Так, можна побачити, що поняття економічної безпеки підприємства є широким за своєю сутністю, а у своїй характеристиці може спиратись на різні фактори, що впливають на рівень економічної безпеки. Наприклад, деякі науковці [3; 4] розглядають економічну безпеку як здатність протистояти зовнішнім загрозам. В. Белокуров, О. Гаврилова, Є. Раздина, Є. Олейнікова, А. Кірієнко, Т. Кузенко, О. Ілляшенко, С. Ніколаюк, Д. Никифорчук, М. Камлик основний акцент роблять на внутрішніх факторах, таких як ефективне використання корпоративних ресурсів, наявність конкурентних переваг.

Крім того, існують різні підходи до виокремлення чинників, що впливають на успіх підприємства під час забезпечення економічної безпеки.

Фактори, що становлять загрозу економічній безпеці підприємства, розподіляються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів належать перебої у постачанні ресурсів (енергоресурсів, палива, води, сировини тощо), ненадійних партнерів з кооперації виробництва, стихійні явища (пожежі, паводки тощо). До внутрішніх факторів належать недостатньо кваліфіковане обслуговування наявного технологічного устаткування, порушення технологічного процесу, недотримання внутрішнього розпорядку та режиму роботи, негарантована технічна безпека на всіх основних і допоміжних дільницях, ненадійне забезпечення кадрами, відсутність нормальних умов праці робітників, неналежний рівень системи організації та управління виробництвом, недостатні заходи з охорони підприємства [14].

Необхідно також розуміти, що чинники, які, на думку науковців, впливають на забезпечення економічної безпеки, є взаємопов'язаними та часто взаємозалежними. Незважаючи на наведені наукові підходи до сутності дефініції «економічна безпека підприємства», необхідно зазначити, що забезпечення економічної безпеки підприємства є можливим лише за умов ефективних дій та застосування новітніх інструментів керівництвом підприємства.

Узагальнюючи наукові доробки, можемо виокремити такі етапи управління економічною безпекою підприємства:

- 1) цілепокладання;
- 2) діагностика змін зовнішнього середовища;
- 3) оцінювання ресурсного потенціалу;
- 4) забезпечення страхових резервів;
- 5) підтримання оптимального співвідношення власних та запозичених коштів;
- 6) безперервне планування;
- 7) контроль за виконанням плану.

Однак кожне підприємство вибирає власний

Наукові підходи до сутності поняття «економічна безпека підприємства»

№	Науковець	Сутність поняття «економічна безпека»	Чинники успіху забезпечення економічної безпеки
Підходи, що розглядають зовнішнє середовище як основний дестабілізуючий фактор, що впливає на економічну безпеку			
1	Д. Ковальов, Т. Сухорукова	«Захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути загрози чи пристосуватися до умов, котрі не позначаються негативно на його діяльності» [3].	Стабільність розвитку; здатність до адаптації та пристосування.
2	Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко	«Міра гармонізації в часі і просторі інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства» [4].	Здатність реалізовувати власні інтереси (цілі, потенціал).
Підходи, що розглядають внутрішнє середовище як основний дестабілізуючий фактор, що впливає на економічну безпеку			
3	В. Белокуров, О. Гаврилова, Є. Раздіна	«Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням» [2].	Наявність конкурентних переваг.
4	Є. Олейнікова, А. Кірієнко, Т. Кузенко, О. Ілляшенко	«Стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства» [5].	Ефективне використання ресурсів.
5	С. Ніколаюк, Д. Никифорчук	«Стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, щодо яких гарантуються стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток» [7].	Ефективне використання ресурсів; стабільність розвитку.
6	М. Камлик	«Економічна безпека підприємства – це такий стан розвитку суб'єкта господарювання, який характеризується стабільністю економічного та фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних факторів і протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності» [9].	Стабільність розвитку.
Комплексні підходи			
7	С. Мочерний	«Стан захищеності інтересів підприємства від нечесної конкуренції, некомпетентних рішень, недосконалих законів та здатність протистояти цим загрозам і реалізувати цілі» [1].	Здатність реалізовувати власні інтереси (цілі, потенціал).
8	Н. Капустін	«Сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів» [6].	Незалежність; стабільність розвитку.
9	Т. Соколенко	«Економічна безпека – стан, за якого стратегічний потенціал фірми перебуває поблизу меж адаптивності, а загроза втрати економічної безпеки наростає тим дужче, чим ближче ступінь адаптивності стратегічного потенціалу до граничної зони» [8].	Здатність до адаптації та пристосування.
10	В. Забродський	«Економічна безпека – кількісна і якісна характеристика властивостей фірми, що відбиває здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози» [10].	Незалежність; стабільність розвитку.

підхід до забезпечення економічної безпеки підприємства, а залежно від пріоритетних чинників успіху забезпечення економічної безпеки найбільш важливими стають ті чи інші етапи управління (табл. 2).

Проте різні чинники залежать від різних управлінських функцій та, відповідно, передбачають виконання різних завдань. У табл. 2 наведено аналіз того, які саме задачі апарату управління виділяються у підходах як найбільш пріоритетні.

Виходячи з аналізу різних підходів, зазначених у них чинників та пов'язаних з цими чин-

никами управлінських завдань сформовано модель, яку підприємство може використовувати як базу для оцінювання економічної безпеки (рис. 1).

Для визначення кожного показника можуть використовуватися такі індикатори (наведені індикатори є прикладом та повинні бути адаптовані під кожне підприємство окремо):

– ринковість (приріст прибутку, приріст обсягу продажів, приріст частки ринку, інноваційна діяльність тощо);

Систематизація наукових підходів та їх залежності від різних задач управлінського апарату підприємства

Перелік задач, що є пріоритетними у підході	Цілепокладання	Діагностика змін зовнішнього середовища	Оцінювання ресурсного потенціалу	Забезпечення страхових резервів	Підтримання оптимального співвідношення власних та запозичених коштів	Безперервне планування	Контроль за виконанням плану	Номер визначень, яким відповідає підхід (відповідно до табл. 1)
Перелік чинників успіху забезпечення економічної безпеки								
Стабільність розвитку								1, 5, 6, 8, 10
Здатність до адаптації та пристосування								1, 9
Здатність реалізовувати власні інтереси (цілі, потенціал)								2, 7
Наявність конкурентних переваг								3
Ефективне використання ресурсів								4, 5
Незалежність								8, 10

Рис. 1. Модель комплексної оцінки економічної безпеки підприємства

- незалежність (коефіцієнти фінансової незалежності, заборгованості тощо);
- ефективне використання ресурсів (інтегральний показник ефективності кожного виду ресурсів);
- здатність до адаптації (коефіцієнт маневрності власного капіталу, обсяг страхового запасу капіталу, відповідність продукту вимогам сучасних споживачів тощо);
- здатність реалізовувати власні інтереси (показники рівня використання ресурсного потенціалу, коефіцієнт успішності виконання планів реалізації продукції, коефіцієнт ділової активності тощо);
- наявність конкурентних переваг, що визначається методом експертної оцінки.

Значення кожного з показників може бути визначено кількісними або якісними методами оцінювання. Наступним кроком використання цієї моделі є оцінювання підприємства та його конкурентів і визначення його позиції на ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в результаті дослідження запропоновано класифікацію наукових підходів до визначення сутності

поняття економічної безпеки, яка базується на визначенні дестабілізуючого фактору економічної безпеки підприємства та чинниках успіху під час забезпечення економічної безпеки підприємства. Також розроблено комплексну модель, що може використовуватися підприємствами для оцінювання рівня їх економічної безпеки, надано рекомендації щодо дій керівництва підприємства задля забезпечення економічної безпеки підприємства залежно від пріоритетних чинників успіху розвитку підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мочерний С. Методологія економічного дослідження. Львів : Світ, 2001. 416 с.
2. Белокуров В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности. URL: <http://www.safetyfactor.ru> (дата звернення: 23.05.2019).
3. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия *Економіка України*. 1998. № 10. С. 48–52.
4. Козаченко А., Пономарев В., Ляшенко А. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография. Киев : Либра, 2003. 280 с.
5. Олейникова Е. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятия, личность). Москва : бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. 288 с.
6. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы. *Бизнес-Информ*. 1999. № 11–12.
7. Ніколаюк С., Никифорчук Д. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності : курс лекцій. Київ : КНТ, 2005. 320 с.
8. Соколенко Т. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки. *Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. URL: [http://www.intkonf.org/kand"ped"n"sokolenko"tm"ekono](http://www.intkonf.org/kand)

michna"bezpeka"pidpriemstva"v"umovah"tranzitivnoi" ekonomiki (дата звернення: 23.05.2019).

9. Камлик М. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2005. 432 с.

10. Забродский В., Кизим Н., Янов Л. Современные методы организации и управления промышленным производством. Харьков : БизнесИнформ, 1997. 64 с.

11. Leuchtenburg W.E., Franklin D. Roosevelt and the New Deal. Harper and Row. New York, 1963.

12. A/RES/40/173 International economic security / UN General Assembly 119th plenary meeting. 1985. URL: <https://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r173.htm> (дата звернення: 23.05.2019).

13. A/RES/42/165 International economic security / UN General Assembly 96th plenary meeting. 1987. URL: <https://www.un.org/documents/ga/res/42/a42r165.htm> (дата звернення: 25.05.2019).

14. Гринько Т., Лисенко Л. Фактори формування економічної безпеки підприємства. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Економіка*. 2014. Т. 22. Вип. 8 (3). С. 85–90. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2014_22_8\(3\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2014_22_8(3)_15) (дата звернення: 22.05.2019).

REFERENCES:

1. Mocherny S. Metodologia ekonomichnogo doslidzhenia (2001) [Methodology of economic research]. Lviv : Svit.

2. Belokurov V. Struktura funkcionalnykh sostavlyaushich ekonomicheskoy bezopasnosti [Structure of functional components of the enterprise's economic security]. Available at: <http://www.safetyfactor.ru> (accessed: 23 May 2019).

3. Kovalev D., Sukhorukova T. (1998) Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya [Economic security of an enterprise]. *Economics of Ukraine*, no. 10, pp. 48–52.

4. Kozachenko A., Ponomarev V., Lyashenko A. Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya: sushnost i mechanism obespechenia (2003) [Economic security of an enterprise: concept and mechanism of its maintainance]. Kyiv : Libra.

5. Oleynikova E. Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti [Basics of economic security] (1997). Moscow : Intel-Syntes Business school.

6. Kapustin N. (1999) Ekonomicheskaya bezopasnost otrasli i firmy [Economic security of an industry and an enterprise] *Busines-Inform*, no. 11–12.

7. Nikolayuk S., Nikiforchuk D. (2005) Bezpeka subjektiv pidpryemnytskoi diyalnosti [Security of enterprises]. Kyiv : KNT.

8. Sokolenko T. Ekonomichna bezpeka pidpryemstva v umovakh transyivnoi ekonomiky [Economic security of an enterprise in the transitional economics]. VII International online-conference "Science and life: modern trends, integration in the global scientific thought". Available at: [http://www.intkonf.org/kand"ped"n"sokolenko"tm"ekonomichna"bezpeka"pidpriemstva"v"umovah"tranzitivnoi"ekonomiki](http://www.intkonf.org/kand) (accessed: 23 May 2019).

9. Kamlyk M. (2005) Ekonomichna bezpeka pidpryemnytskoi diyalnosti. Ekonomiko-pravovyi aspekt [Economic security of entrepreneurship. Economic and law aspect] Kyiv : Atika.

10. Zabrodskiy V. (1997) Sovremennye metody organizatsii i upravlenia promyshlennym proizvodstvom [Modern methods of organization and management of manufacturing] Kharkiv : Busines-Inform.

11. Leuchtenburg W.E., Franklin D. (1963) Roosevelt and the New Deal. Harper and Row. New York.

12. A/RES/40/173 International economic security / UN General Assembly 119th plenary meeting (1985). Available at: <https://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r173.htm> (accessed: 25 May 2019).

13. A/RES/42/165 International economic security / UN General Assembly 96th plenary meeting (1987). Available at: <https://www.un.org/documents/ga/res/42/a42r165.htm> (accessed 25 May 2019).

14. Grynko T., Lysenko L. (2014). Factory formuvannya ekonomichnoi bezpeki pidpriemstva [Factors of enterprise economic security formation] *Vistnyk Dnipropetrovskogo universitetu. Seriya: Ekonomika* [Dnipropetrovsk University Herald. Economics series], vol. 22, no. 8 (3), pp. 85–90. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2014_22_8\(3\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2014_22_8(3)_15) (accessed: 22 May 2019).